

OSOBNÍ KOMORNÍCI RAKOUSKÉHO CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA I.

PAVEL KOBLASA

V roce 1929 vyšly ve Vídni Paměti komorníka císaře Františka Josefa I. pod originálním názvem *Der alte Kaiser. Wie nur einer ihn sah. Der wahrheitsgetreue Bericht des Leibkammerdieners Kaiser Franz Josephs I.*, jejichž autorem byl jeden z osobních komorníků Jeho Veličenstva rakouského císaře, pan Eugen Ketterl (1859–1928), nositel několika vyznamenání a řádů. Vzpomínky se dočkaly několika dalších vydání, a také byly přeloženy do jiných jazyků. V českých zemích vyšly poprvé, v témže roce jako v Rakousku, v Nakladatelství světové literatury v Praze. Zpracoval a upravil je Jiří Langstein. Velmi rozšířené bylo české vydání z roku 1970 s obsáhlými komentáři Milana Hodíka. Tehdy vyšla publikace v nákladu 40 000 kusů.

Zajímavá jsou hned líčení jeho nástupu do služby k císaři a první seznamování s novými povinnostmi: *„Pojednou stál jsem před generálním adjutantem Jeho Veličenstva hrabětem Paarem, který zamumlal několik nesrozumitelných slov, z nichž pochopil jsem jen osobní služba a než jsem se rozkoukal, byl jsem vstřčen do dveří a přede mnou stál císař! ... Ačkoliv se mé povolání bytostně lišilo od povolání lidí, kteří obklopeni potami kráčeli v čele tak zvané dobré společnosti, nepatřilo k mým povinnostem ponížení a podlézání. Ostatně i leckterý ministr může mít duši lokaje a být shrben a to níže, oč výše je jeho nos nad podřízenými.“*¹ Mezi jedny z hlavních úkolů osobního komorníka, jak uvádí sám Ketterl, patřila údržba císařovy garderoby, pomoc při oblékání, obsluha u jídelního stolu. Ketterl ve svém vyprávění dokazuje i samozřejmou loajalitu svému pánovi: *„Mnoho lidí bude zvědavо na informace, které o císaři a paní ze Schrattů podá císařův osobní komorník. Už titul osobního komorníka přece prozrazuje nejintimnější důvěrnost, znalost nejtajnějších detailů. Jedno rčení tvrdí, že i ten největší bývá malý před svým komorníkem. Musím však říci, že František Josef i před svým komorníkem, který jej provázel téměř tři desetiletí na každém kroku, zůstal ve všech životních polohách, v radosti, žalu, štěstí i bouřích stále císařem, i v nejintimnějším bytí a uvnitř čtyř stěn byl císařem, jak si jej představovala i dívka v Bohem zapomenutém haličském hnízdě.“*²

Nyní již opustíme vyprávění Eugena Ketterla a podíváme se na funkci osobního komorníka Jeho Veličenstva obecněji z pohledu dobových schematismů a archivních pramenů. S komorníky na habsburském dvoře i jiných panovnických a aristokratických dvorech se setkáváme přirozeně již dávno. Například z roku 1651 se

1 Hodík, Milan (red.): Paměti komorníka císaře Františka Josefa I. Praha 1970, s. 10–11.

2 Ibidem, s. 56.

dochovala instrukce pro komorníky tehdejšího římsko-německého císaře Ferdinanda III.³ Obsahuje třináct bodů, v nichž se mimo jiné pojednává o jejich službě a povinnostech. Po císařových komornících se požaduje píle a věrnost, respekt vůči nejvyššímu komořímu coby přímému nadřízenému, součinnost s dalšími služebníky při císařské komoře. Za vlády rakouského císaře Františka I. podléhali komorníci c. k. úřadu nejvyššího komořího. Našli bychom zde ve službě celkem 23 komorníků, 12 titulárních komorníků, 2 furýry, 23 dveřníků, 9 topičů a 5 ohlašovatelů.⁴ Titulární komorníci obvykle sloužili u jiných příslušníků rakouského arcidomu, nikoliv přímo u vládnoucího císaře. Rovněž za Františkova nástupce, jeho prvorozeného syna Ferdinanda, příslušeli komorníci pod pravomoc c. k. úřadu nejvyššího komořího stejně jako celá tzv. vnitřní komora Jeho Veličenstva císaře (Innere Kammer Seiner Majestät des Kaisers). Sloužilo tady 17 komorníků, 14 titulárních komorníků, 2 furýři, 17 dveřníků, 10 topičů a 4 ohlašovatelé.⁵ Kromě toho se c. k. nejvyšší komoří staral o klenotnici, obrazovou galerii a ostatní císařské umělecké sbírky, dohlížel na chod hradní inspekce v Hofburgu a jednotlivých zámeckých hejtmanství,⁶ na ředitelství dvorního divadla či na práci císařových osobních lékařů. Když císař Ferdinand I. roku 1848 abdikoval, nadále mu zůstal k dispozici tzv. hofštát (Hofstat Seiner Majestät des Kaisers Ferdinand), který zaměstnával nejvyššího hofmistra, 4 komoří, intendanta, 4 oficiály, osobního lékaře, osobního ranhojiče, 2 komorníky, 3 topiče, dveřníka, 3 kuchaře, cukráře s pomocníkem, 2 sklepníky, stolníka s pomocníkem, čalouníka, kaplana, ředitele stájí a pojezdného. Hofštát bývalé císařovny Marie Anny zahrnoval dvanáct osob, taktéž tomu bylo v případě bývalé císařovny Karoliny Augusty, vdovy po Františkovi I. Pro excísařova bratra, arcivévodu Františka Karla, sloužilo 9 osob, pro jeho ženu, arcivévodkyni Žofii, 10 osob.⁷ Císař František Josef I., který nastoupil na trůn po svém strýci Ferdinandovi I., měl ve stejném období po ruce 15 komorníků, 8 titulárních komorníků, 6 furýrů, 30 dveřníků, 4 ohlašovatele, 4 profousy, tančmistra a jednoho adjunkta.⁸

Císaři komorníci bydleli všichni pochopitelně ve Vídni, případně v přílehlém okolí. V roce 1854, kdy mladý císař uzavřel sňatek s bavorskou princeznou Alžbětou, bychom našli mezi jeho komorníky bydlicími ve Vídni Josefa Wacheho (Ballhausplatz 23), Karla Salese (Schulenstraße 851), Christiana Fleischhackera (Michaelerhaus 1153), Karla Allodiho (Judenplatz 411) a Eduarda von Vivenot (Rauhensteingasse 933). Další komorníci bydleli mimo vlastní centrum rezidenční-

3 Wührer, Jakob – Scheutz, Martin: *Zu Diensten Ihrer Majestät. Hofordnungen und Instruktionsbücher am frühneuzeitlichen Wiener Hof.* Wien – München 2011, s. 661–663.

4 Hof- und Staats-Schematismus des österreichischen Kaiserthums, I. Theil. Wien 1825, s. 122–124.

5 Hof- und Staats-Schematismus des österreichischen Kaiserthumes, I. Theil. Wien 1845, s. 130–138.

6 Jednalo se o zámecká hejtmanství Laxenburg, Schönbrunn, Hetzendorf, Belvedere, Augarten, o zámecké inspekce v Budíně a Praze, o správu dvorní budovy v Badenu, o zámecké správy v Salzburgu, Mirabellu, Klessheimu, Hellbrunnu, Innsbrucku a Ambrasu.

7 Hof- und Staats-Handbuch des Kaiserthumes Österreich für das Jahr 1866. Wien 1865, s. 30–32.

8 Hof- und Staats-Handbuch des Kaiserthumes Österreich für das Jahr 1859, I. Theil, Wien 1858, s. 12.

ho města. Jednalo se o tyto osoby – Leopold Roth (Altlerchenfeld, Alleegasse 125), Anton Legrenzi (Wieden, Hauptstraße 501), Franz Kolb (Wieden, Paniglgasse 43), Lambert Dejonge (Leopoldstadt, Praterstraße 414), Mathias Huber (Sankt Ulrich, Zwerchgasse 130), Benedikt Baldey (Mariahilf, Kleinkirchengasse 23), Ludwig Grünwald (Jägerzeile, Praterstraße 58), Michael Eberl (Sankt Ulrich, Am Platzl 4), Ferenc Ratky de Salamonfa (Landstraße, Barichgasse 706), Anton Hannakampf (Sankt Ulrich, Am Platzl 6) a Franz Koderle (Laimgrube, Hauptstraße 1).⁹ Rodina císaře Františka Josefa I. měla v pozdějších letech rovněž své vlastní hořstáty a komory. K hořstátu korunního prince Rudolfa patřilo 17 osob, taktéž k hořstátu jeho manželky Štěpánky 17 osob. Komora císařovy neprovdané dcery, arcivévodkyně Marie Valérie, disponovala jedenácti lidmi a komora císařovy vnučky, arcivévodkyně Alžběty, obnášela osm lidí.¹⁰ Hořstát císařovny Alžběty zahrnoval nejvyššího hofmistra, nejvyšší hofmistryni, dvě dvorní dámy, předčitatelku, sekretáře a kancelistu, při císařovnině komoře sloužily dvě komorné, dvě pokojské, garderobiérka, osobní komorník, dveřník, 4 osobní lokajové, domácí sluha.¹¹

Komorníci v letech 1850–1873¹²

Jméno a příjmení	Jmenování komorníkem	Vstup do dvorské služby	Ukončení či změna dvorské služby
Karl Allodi	15. 10. 1837	1811	1857 pense
Benedikt Baldey	22. 7. 1846	1817	1859 pense
Johann Bauer	6. 1. 1869	1845	1872 úmrtí
Lambert Dejonge	22. 11. 1845	1834	1857 pense
Michael Eberl	21. 3. 1847	1839	1863 pense
Johann Eisenhut	18. 4. 1857	1827	1868 úmrtí
Christian Fleischhacker	20. 10. 1834	1829	1855 úmrtí
Vinzenz Grimm	3. 7. 1857	1844	-
Ludwig Grünwald	30. 1. 1847	1835	-
Anton Hannakampf	2. 12. 1848	1833	1848 osobní komorník
Thomas Heindl	16. 9. 1868	1827	-
Franz Held	27. 3. 1854	1837	-
Josef Hornung	30. 4. 1854	1850	1864 osobní komorník
Mathias Huber	18. 4. 1846	1831	1855 pense

9 Allgemeines Beamten-Adressbuch für die k. k. Haupt- und Residenzstadt Wien, I. Jahrgang 1853–1854. Wien 1853, s. 4.

10 Hof- und Staats-Handbuch des Österreichisch-Ungarischen Monarchie für 1885, Wien 1884, s. 79–84.

11 Hof- und Staats-Handbuch des Österreichisch-Ungarischen Monarchie für 1898, Wien 1897, s. 36.

12 Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv (dále „HHStA“), Obersthofmeisteramt – Sonderreihe (dále „OMeA-SR“), Status des Obersthofmeisterstabes, 1850–1873, kn. 204.

Jméno a příjmení	Jmenování komorníkem	Vstup do dvorské služby	Ukončení či změna dvorské služby
Josef Januschkowetz	22. 5. 1868	1849	1884 osobní komorník
Franz Klaffenböck	30. 1. 1872	1868	-
Franz Koderle	3. 10. 1851	1848	1868 zámecký hejtman v Schönbrunnu
Franz Kolb	27. 9. 1845	1834	1866 úmrtí
Josef Kundrat	30. 4. 1854	1834	1864 osobní komorník
Wenzel Kundrat	10. 4. 1864	1852	-
Anton Legrenzi	6. 4. 1844	1836	1848 osobní komorník
Karl Mahlknecht	27. 3. 1871	1847	-
Josef Mainz	28. 12. 1872	1853	-
Heinrich Mumb von Mühlheim	19. 1. 1867	dříve intendant v královském paláci v Benátkách	-
Karl Nehammer	29. 9. 1864	1849	-
Heinrich Parsons	10. 1. 1869	dříve c. k. pojezdny	1871 furýr
Martin Possega	7. 7. 1871	1854	1872 úmrtí
Karl Pusch	18. 4. 1873	1869	-
Franz Ratky von Salamonfa	6. 4. 1848	dříve vrchní komisař finanční stráže	1867 úmrtí
Anton Reichel	3. 7. 1857	1814	1864 úmrtí
Leopold Roth	5. 6. 1841	1806	1865 pense
Karl Sales	14. 3. 1834	dříve akademický malíř	1857 pense
Kaspar Scheuer	20. 2. 1866	1833	-
Johann Schnötringer	13. 5. 1872	1837	1872 pense
Mathias Schön	27. 3. 1871	1848	-
Franz Tauscher	8. 4. 1863	1832	1869 úmrtí
Eduard von Vivenot	23. 3. 1844	dříve majitel lékárny	-
Josef Wache	15. 11. 1831	1824	-
Josef Zaller	27. 5. 1855	1829	1872 pense

Doposud jsme zmiňovali pouhé císařovy komorníky, případně titulární komorníky. Je to z toho důvodu, že ani u výše uvedených předchůdců Františka Josefa I. titul osobní komorník jednoduše neexistoval. Poprvé se s osobními komorníky setkáváme až v prosinci 1848. Dne 12. prosince 1848 oznámil zástupce c. k. nejvyššího komořího, Karl Ludwig hrabě Grünne, c. k. úřadu nejvyššího hofmistra, že Jeho Veličenstvo císař po svém nástupu na trůn jmenoval dosavadního komorníka Antona Legrenziho a komorního topiče Antona Hannakampfa svými osobními komorníky („zum Kammerdiener bei Allerhöchst Ihrer-Eigenen Person“). Oba obdrželi služné ve výši 1 600 zlatých ročně, k tomu příspěvek na bydlení ve výši 300 zlatých, dvoje

služební šaty a také deputátní dříví (3 sáhy tvrdého a 3 sáhy měkkého dříví), které dodávalo ředitelství dolnorakouského lesního úřadu.¹³ Museli samozřejmě vzápětí též složit předepsanou přísahu pro dvorní služebníky. Legrenzi se označoval jako první osobní komorník, Hannakampf jako druhý osobní komorník.¹⁴ Titul osobní komorník Jeho Veličenstva se zřejmě příliš neujal, neboť až dne 20. března 1864 císař propůjčil třem komorníkům – Antonu Hannakampfovi, Josefu Kundratovi a Josefu Hornungovi – titul c. k. osobní komorník (k. k. Leibkammerdiener).¹⁵ Nutno znovu připomenout, že Hannakampf byl přitom osobním komorníkem spolu s Legrenzím ustanoven již hned 2. prosince 1848.

Důležitá změna nastala 26. dubna 1849. Císař František Josef I. v Olomouci rozhodl, že v zájmu sjednocení správy domácnosti a zjednodušení financování převede své komorníky a další služebníky od c. k. úřadu nejvyššího komořího pod c. k. úřad nejvyššího hofmistra.¹⁶ Opatření se konkrétně vztahovalo na lékařský personál, strážní službu, sálovou službu, příslušníky císařovy komory a ubytovatele. C. k. nejvyšší hofmistr Karel kníže Liechtenstein 18. května 1849 oznámil snížení platů svým novým podřízeným, čímž se celkově ušetřilo 20 600 zlatých ročně. Šest komorníků v císařově komoře nadále pobíralo místo 1 600 zlatých jen 1.400 zlatých, příbytečně se snížilo z 300 zlatých na 240 zlatých.¹⁷ Přitom plat 1 600 zlatých dostávali řadoví komorníci již od roku 1809. Když se ujal vlády Ferdinand I., došlo roku 1835 k dalšímu přilepšení v oblasti požitků komorního personálu.¹⁸ Dne 9. prosince 1872 císař znovu upravil požitky svých nejbližších služebníků.¹⁹ Podle nových pravidel byl tento služební personál rozdělen do třech kategorií:

1. Úředníci, kteří jsou oprávněni nosit dvorní uniformu. Jejich roční služné se pohybovalo od 600 do 5 000 zlatých, příbytečně v rozmezí 240 – 1 200 zlatých, další příplatky ve výši 100–500 zlatých. Do této skupiny patřili například skuteční dvorní radové, skuteční vládní radové, osobní lékaři.
2. Takoví, kteří nosí služební šatstvo a přitom mají nárok na úřednickou pensi. Jejich roční služné se pohybovalo od 500 do 1 800 zlatých, příbytečně v rozmezí 100–500 zlatých, další příplatky ve výši 100–200 zlatých. V této skupině bychom našli i osobní komorníky se služným 1 600 zlatých a příbytečným 500 zlatých, což byl příjem na úrovni lesmistra v Laxenburgu či dvorního ranhojiče. Řadoví komorníci dostávali ročně 1 200 zlatých + 400 zlatých příbytečného.
3. Sluhové v livreji s oprávněním dostávat provize. Jejich roční služné se pohybovalo od 420 do 700 zlatých, příbytečně 200 zlatých, další příplatky ve výši 30 zlatých.

13 HHStA, OMeA, Rubrik 122/21, 1848, kart. 563.

14 HHStA, Oberstkämmereramnt, Status des Oberstkämmererstabes, 1848, kn. 183.

15 HHStA, OMeA, Rubrik 4/2, 1864, kart. 789.

16 HHStA, OMeA, Rubrik 121/12, 1849, kart. 575.

17 Ibidem.

18 HHStA, Oberstkämmereramnt – Reihe B, Rubrik 60/4, 1848, kart. 405.

19 HHStA, OMeA, Rubrik 121/14, 1872, kart. 908.

Pravidla pro odměňování císařových služebníků z roku 1872 (Regelung der Bezüge der Hofstaatsbediensteten) zůstala v platnosti do zániku Rakousko-uherské monarchie. Kariéra osobních komorníků bývala podobná. Ve dvorské službě zpravidla začínali jako dveřníci, lokajové anebo topiči. Plat se rovněž neměnil. Na proslulém Eugenu Ketterlovi, s citací jehož vzpomínek začal tento příspěvek, si na závěr ukážeme blíže, jak vypadal jeho služební postup. Ke dvoru se dostal 2. dubna 1892 jako mimořádný stolníkův pomocník, 27. prosince 1892 se stal stolníkovým pomocníkem, 23. března 1894 komorníkem. V roce 1893 se oženil. Dne 17. prosince 1895 byl jmenován osobním komorníkem s platem 3 200 korun, celkové příplatky představovaly 1 220,80 korun ročně. Jeho služba skončila s úmrtím starého císaře v roce 1916. Posléze pobíral roční pensi 6 420,80 rakouských korun.

Přehled osobních komorníků císaře Františka Josefa I.²⁰

Jméno a příjmení	Jmenování osobním komorníkem	Vstup do dvorské služby	Ukončení dvorské služby
Georg Bukowansky	1. 1. 1905	1. 1. 1881	1916 pense
Ludwig Egger	1. 12. 1908	1. 1. 1889	1916 pense
Anton Hannakampf	2. 12. 1848/20. 3. 1864	3. 5. 1833	1886 úmrtí
Josef Hornung	20. 3. 1864	9. 6. 1850	1905 úmrtí
Josef Januschkowetz	23. 3. 1884	1. 1. 1849	1894 pense
Eugen Ketterl	17. 12. 1895	2. 4. 1892	1916 pense
Josef Kundrat	20. 3. 1864	1. 11. 1834	1884 úmrtí
Anton Legrenzi	2. 12. 1848	1836	1858 úmrtí
Maximilian Pachmayer	6. 1. 1889	20. 8. 1869	1894 úmrtí
Franz Perner	23. 3. 1884	24. 12. 1858	1896 úmrtí
Rudolf Rottner	25. 2. 1894	12. 3. 1872	1900 pense
Friedrich Spannbauer	1. 1. 1901	1. 1. 1891	1916 pense
Raimund Zrunek	9. 11. 1896	26. 7. 1883	1911 pense

20 HHStA, OMeA-SR, Status des Obersthofmeisterstabes, 1850-1873, kn. 204; Status des Obersthofmeisterstabes, 1874-1897, kn. 208; Status des Obersthofmeisterstabes, 1897-1907, kn. 212; Status des Obersthofmeisterstabes, 1908-1919, kn. 213.

Leibkammerdiener des österreichischen Kaisers Franz Joseph I.

Die Kammerdiener haben am Hof der Habsburger und an den Höfen weiterer Herrscher und Aristokraten zweifelsohne seit ferner Vergangenheit gewirkt. Bereits für das Jahr 1651 liegt eine Anweisung für Kammerdiener des damaligen Kaisers Ferdinand III. vor. Sie enthält dreizehn Punkte, in denen ihr Dienst und ihre Pflichten betrachtet werden. Anfang des 19. Jahrhunderts waren die Kammerdiener dem k. k. Amt des obersten Kammerdieners, seit 1849 dann dem k. k. Amt des obersten Hofmeisters untergeordnet. Im Dezember 1848 wurde ein neuer Rang eingeführt – der k. k. Leibkammerdiener, die Funktion schlug aber keine festen Wurzeln und wurde bald wieder aufgelöst. Zur Wiedereinführung kam es erst im Jahr 1864. In der Regierungszeit von Kaiser Franz Joseph I. lösten sich insgesamt dreizehn Leibkammerdiener an seinem Hof ab. Eugen Ketterl wurde dank der Herausgabe seiner Memoiren der bekannteste von ihnen.

Personal chamberlains of Emperor of Austria, Franz Joseph I

Chamberlains existed at the Habsburg Court as well as at other rulers' and aristocratic courts since long ago in history. An instruction from 1651 for chamberlains of the Emperor Ferdinand III contains thirteen points dealing with service and duties of a chamberlain. Chamberlains were subordinated to the Imperial Royal Office of Highest Chamberlain at the beginning of the 19th century, from 1849 to the Imperial Royal Office of the Highest Hofmeister. A new rank was introduced in December 1848, that of a personal chamberlain (k. k. Leibkammerdiener), yet it did not come into use and was abolished subsequently. Finally, this function was restored in 1864 and from this time to the end of Franz Joseph reign, thirteen personal chamberlains were active at his court. The best-known is Eugen Ketterl, thanks to his edited memoirs.